

Т. О. Гончар, ст. викл.

Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова,
кафедра кримінального права, кримінального процесу і криміналістики,
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ПОКАРАННЯ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ

Розглянуто актуальні проблеми застосування щодо неповнолітніх деяких видів покарань, які обумовлені певними недоліками чинного кримінального законодавства України.

Ключові слова: неповнолітній, злочин, кримінальна відповідальність, покарання, примусові заходи виховного характеру.

Покарання в українському кримінальному праві є найбільш суворим та розповсюдженим засобом державного примусу, що застосовується тільки судом до осіб, які вчинили злочин. У чинному Кримінальному кодексі України поняття покарання дано у ч. 1 ст. 50: “покарання є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого”. Відповідно до ч. 2 ст. 50 КК, покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженим, так і іншими особами. Згідно з ч. 3 ст. 50 КК України, покарання не має на меті завдати фізичних страждань або принизити людську гідність [1, 16]. У чинному Кримінальному кодексі України законодавець не виділяє спеціальної мети покарання для неповнолітніх, вона є однаковою як для повнолітніх засуджених, так і для неповнолітніх. Але ми вважаємо, що, неповнолітні є все ж особливою категорією засуджених, які потребують, перш за все, виховного впливу, а не кари.

Чинний Кримінальний кодекс України містить дві системи покарань, з урахуванням віку суб'єкта кримінальної відповідальності. Так, у ст. 51 КК України передбачена система покарань для повнолітніх засуджених, у ст. 98 — для неповнолітніх. Відповідно до ст. 98 КК України, основними видами покарань, що можуть застосовуватися до неповнолітніх, є:

- 1) штраф;
- 2) громадські роботи;
- 3) виправні роботи;
- 4) арешт;
- 5) позбавлення волі на певний строк.

Як додаткові можуть також застосовуватися такі види покарань, як штраф та позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю [1, 33].

Розміри деяких покарань, які застосовуються як до повнолітніх, так і до неповнолітніх, відносно останніх значно скорочені. За положеннями ст. 98 КК України, до неповнолітніх не можуть застосовуватися: конфіскація майна, обмеження волі, довічне позбавлення волі. Не можуть застосовуватися до неповнолітніх і такі види покарань, які призначаються з урахуванням спеціального правового стану суб'єкта, а саме: позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу, службові обмеження для військовослужбовців. Якщо перелічені види покарань передбачені відповідною санкцією статті Особливої частини, то суд обирає неповнолітньому покарання з інших, які передбачені в ст. 98 КК України.

1 вересня 2001 р., до таких неповнолітніх, відповідно до п. 5 ч. 3 ст. 102 КК України, може бути застосовано покарання у виді позбавлення волі до 15 років за наявності певних обставин, які передбачені Кримінальним кодексом України.

Отже, згідно з конституційними нормами та положеннями кримінального закону України до неповнолітніх можуть застосовуватися виключно ті види покарань, що передбачені у ст. 98 КК України. Але, за даними судді Верховного Суду України В. Паневіна, деякі суди та представники засуджених не завжди звертали увагу на вимоги нового кримінального закону щодо неповнолітніх. Насамперед це стосується такого виду покарання, як конфіскація майна, застосування якого, за Кримінальним кодексом 1960 р., допускалося також і до неповнолітніх. У санкціях окремих статей цього кодексу передбачалася обов'язкова конфіскація майна як додаткового покарання. Незастосування цього виду покарання могло мати місце лише у разі призначення покарання, нижчого за найнижчу межу, передбачену законом. Наприклад, ст. 93 КК 1960 р. передбачала обов'язкову конфіскацію майна у разі вчинення умисного вбивства з корисливих мотивів. Оскільки новий Кримінальний кодекс України не передбачає застосування до неповнолітніх такого виду покарання, як конфіскація майна, це має враховуватися й у тому разі, коли особа засуджується за нормами

Кримінального кодексу 1960 року. Тобто має застосовуватися правило про зворотню дію в часі кримінального закону України. Засуджуючи неповнолітніх після набрання чинності новим кодексом, але за нормами Кримінального кодексу 1960 р., суди інколи не звертали уваги на ці вимоги. Унаслідок цього допускалися помилки, пов'язані із застосуванням конфіскації майна як додаткового покарання. Значну кількість таких помилок у 2002 році було виявлено і виправлено Верховним Судом України під час розгляду справ у касаційному порядку. “Зокрема, у зв'язку з незаконним застосуванням конфіскації майна до неповнолітніх було змінено вирок Апеляційного суду міста Києва від 10. 06. 2002 щодо В., Апеляційного суду Вінницької області від 16. 07. 2002 щодо Я., Апеляційного суду Кіровоградської області від 24. 06. 2002 щодо М., Апеляційного суду Донецької області від 8. 02. 2002 щодо П. та інших. Розглядаючи 18. 02. 2003 кримінальну справу за касаційними скаргами на вирок Апеляційного суду Дніпропетровської області від 29. 08. 2002, поданими неповнолітнім засудженим С. та захисником Т. в інтересах неповнолітнього засудженого Х., колегія суддів Судової палати Верховного Суду України з кримінальних справ зазначила, що “суд безпідставно застосував до всіх засуджених додаткове покарання у вигляді конфіскації майна, оскільки згідно зі ст. 98 КК України 2001 року такий вид покарання до неповнолітніх не застосовується”. У зв'язку із цим вирок змінено, і з нього вилучено застосування додаткового покарання — конфіскації майна — не тільки щодо неповнолітніх С. і Х., а й щодо іншого неповнолітнього засудженого В., який вирок не оскаржував [5, 8].

Аналізуючи положення п. 5 ч. 3 ст. 102 КК, можна припустити, що законодавець вважає, досягнення мети покарання відносно неповнолітніх можливим і шляхом підвищення максимальної межі такого виду покарання, як позбавлення волі на певний строк — до 15-ти років. Але більшість учених усе ж дотримуються точки зору, яка висловлена, наприклад, Г. С. Гаверовим. Він переконаний, що, якщо санкція статті Особливої частини встановлює альтернативно із позбавленням волі інші більш м'які види покарань, то застосування до неповнолітніх позбавлення волі можливе лише за наявності обтяжуючих обставин. Такий підхід, на його думку, міг би скоротити застосування відносно підлітків неефективних коротких строків позбавлення волі та, навпаки, розширити застосування покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, або примусових заходів виховного характеру [6, 24]. Але, з іншого боку, санкції деяких статей Особливої частини Кримінального кодексу України, хоча і побудовані як альтернативні, але ті види покарань, які передбачені разом із позбавленням волі, взагалі не можуть застосовуватися до неповнолітніх.

Т. А. Гончар

Одесский национальный университет им. И. И. Мечникова,
кафедра уголовного права, уголовного процесса и криминалистики,
Французский бульвар 24/26, Одесса, 65058, Украина

ОТДЕЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРИМЕНЕНИЯ НАКАЗАНИЯ В ОТНОШЕНИИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

РЕЗЮМЕ

Законодательное закрепление системы наказаний для несовершеннолетних дало возможность исследовать проблемы их применения и сформулировать основной вывод о необходимости рассмотрения судом возможности применения в отношении указанной категории лиц прежде всего принудительных мер воспитательного характера.

Ключевые слова: несовершеннолетний, преступление, уголовная ответственность, наказание, принудительные меры воспитательного характера.